

Соціальна політика

УДК 336:226.11

К.В. Васьківська, І.В. Сембай

Соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій

На основі результатів дослідження визначено рейтинг адміністративних районів та виділено райони з високою, середньою та низькою результативністю за соціально-економічним розвитком. Науково обґрунтована стратегія розвитку сільських територій. Для повноцінного розвитку сільських територій необхідно розвивати їх внутрішній потенціал, підтримувати відродження малого і середнього бізнесу на селі, створювати нові робочі місця, відновлювати соціальну інфраструктуру.

Ключові слова: сільські території, трансформаційні процеси, спеціалізація, інвестиційна привабливість, стратегія розвитку.

Зниження обсягів та ефективності сільськогосподарського виробництва, руйнування соціального захисту призвели до погіршення умов праці та здешевлення вартості робочої сили в аграрній сфері. Нині майже чверть працівників сільськогосподарських підприємств отримує заробітну плату нижчу за межу бідності, а близько 62% – меншу за прожитковий мінімум. До того ж, селянська праця залишається найменш оплачуваною порівняно з працею в інших галузях економіки. Складність проблем в аграрному секторі економіки дає підстави стверджувати, що підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств залежить від вирішення соціально-економічних проблем, розв'язання яких полягає у формуванні інвестиційної привабливості сільського регіону.

Метою наукового дослідження є обґрунтування чинників формування інвестиційної привабливості соціальної сфери села. Реалізація поставленої мети вимагає виявлення та аналізу чинників інвестиційної привабливості соціальної сфери, оцінки їх рівня та обґрунтування шляхів підвищення.

У Львівській області показник межі бідності (рівень витрат, нижче від якого є неможливим задоволення основних потреб) за 2006 рік становив 471,1 грн. на одну особу на місяць, тому більшість сімей, зайнятих у сільському господарстві, перебуває на межі бідності (середньомісячна номінальна заробітна плата в сільському господарстві – 554,09 грн.). Позитивним у географічному положенні Львівської області є те, що її територією пролягають міжнародні комунікації, які з'єднують Україну з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією. Регіон розміщений в межах лісостепової та гірської і передгірської зон Карпат. А тому особливістю розміщення сільськогосподарського виробництва Львівської області є суттєва територіальна розбіжність у спеціалізації, обумовлена специфікою розташування області в пересічній місцевості, а також у передгірських та гірських районах Карпат, розвитком м. Львова та рекреаційної зони в Прикарпатті (м. Трускавець, смт. Східниця, смт. Моршин) [1, с. 50–51].

Соціально-економічні трансформації аграрного сектора економіки внесли суттєві структурні зміни в розвиток сільськогосподарських підприємств і діяльність сільського населення, що складає майже третину населення в Україні. Зокрема, у 1990-2006 рр. відбулися радикальні соціально-економічні і структурні перетворення на селі, що дали поштовх до формування невеликих сільгоспвиробників, а саме: фермерських та особистих селянських господарств, що перетворилися на

© К.В. Васьківська, І.В. Сембай. 2009.

основну складову сільського господарства України. У 2006 р. особисті селянські господарства виробляли в Україні 61% сільськогосподарської продукції, у тому числі рослинництва – 58%, тваринництва – 65%. У Львівській області ці показники становили відповідно 87,1%; 88,2%; 86,0% (табл. 1).

Внаслідок реорганізації державних і колективних сільськогосподарських підприємств виникли нові виробничо-господарські структури ринкового типу, більша частина яких була приватизована. При цьому сільськогосподарські товаровиробники отримали цілковиту свободу у самостійному виборі видів та обсягів виробництва й реалізації продукції та послуг, можуть вільно розпоряджатися всім своїм майном, технічними й фінансовими ресурсами. Проте ліквідація великих сільськогосподарських підприємств автоматично зумовила руйнування соціальної інфраструктури села, що значно погіршило умови проживання на сільських територіях, спричинило масову міграцію сільського населення у пошуках заробітків в інші регіони країни та за кордон, а це, у свою чергу, викликало низку негативних наслідків соціально-демографічного характеру і ще більше розбалансувало пріоритетні аспекти життя на сільських територіях.

Виправити ситуацію можливо тільки за рахунок розвитку на сільських територіях великих сільськогосподарських підприємств, яких сьогодні є ще явно недостатньо, а рівень ефективності їх господарювання не дозволяє їм наразі займатися вирішенням проблем розвитку соціальної інфраструктури села і, тим більше, питаннями екології навколишнього середовища сільських територій, які, зрештою, чисто об'єктивно завжди були прерогативою держави.

Проведені стосовно фермерських господарств дослідження показали, що в процесі реформування утворилася значна їх кількість (у 2006 р. в Україні їх нарахувалось 42932, у Львівській області – 1258), ефективність господарювання в них залишається відносно стабільною протягом останніх 10 років. Для під-

Таблиця 1

Валова продукція сільського господарства за основними групами виробників у Львівській області (у порівняних цінах), 2006 р. *

Категорія господарств	Всього, млн. грн.	У тому числі			
		рослинництва		тваринництва	
		млн. грн.	до підсумку, %	млн. грн.	до підсумку, %
Усі категорії господарств	4264,6	2098,8	100,0	2165,8	100,0
Сільськогосподарські підприємства:	550,8	246,9	11,8	303,9	14,0
у т. ч.					
– державні сільськогосподарські підприємства	9,7	5,0	0,2	4,7	0,2
– недержавні сільськогосподарські підприємства:	541,1	241,9	11,6	299,3	13,8
– з них: фермерські господарства	174,3	63,9	3,0	110,4	5,1
Особисті селянські господарства	3713,8	1851,9	88,2	1861,9	86,0

* За даними: [2, с. 37-38].

вищення ефективності фермерства доцільне формування господарств сімейного типу, розширення обсягів виробництва інтенсивних культур, розвиток тваринництва, укрупнення господарств через розширення площ землекористування до оптимальних розмірів, що збільшить їх внесок у кінцеві результати функціонування аграрного сектора економіки сільських територій. Важливим напрямом їх розвитку є також поширення обслуговуючої та кредитної кооперації, що сприятиме залученню фермерів до членства в діючих кооперативах, активізує їх участь у роботі кредитних спілок, агроторговельних домів, а також в організації кооперативів при сільських громадах з обробітку землі, заготівлі і реалізації сільськогосподарської продукції, спільного використання техніки, матеріально-технічного постачання, ветеринарного обслуговування, надання інформаційних і консультаційних послуг тощо.

Важливе місце в розвитку сільських територій належить сільській поселенській мережі, яка сьогодні представлена в Україні 28504 сільськими населеними пунктами, а що стосується Львівської області, то на початок 2008 р. тут було 1850 сіл, в яких проживало 1011,8 тис. осіб (рис. 1). Як правило, зменшення кількості сільських поселень відбувалося як внаслідок приєднання їх до міських, так і за рахунок переведення у селища міського типу, адже основою для цього стала сама структура зайнятості сільського населення.

На основі офіційних статистичних даних і розробленої методики з використанням системного підходу ми провели інтегральне оцінювання результатів розвитку сільських територій Львівщини в розрізі її адміністративних районів. Це дозволило показати одночасно стан і перспективи розвитку сільських територій досліджуваного регіону (за єдиним критерієм оцінити рівень результативності розвитку в конкретному регіоні) і на основі цього провести рейтингування адміністративних районів, результати якого відображені на картограмі (рис. 2).

Як видно з рис. 2, райони Львівської області, згідно з оцінкою розвитку сільських територій, за кількісним складом розподілились на такі групи: 3 райони (15%) – з високою результативністю; 13 районів (65%) – із середньою і 4 райони (20%) – з проблемною результативністю (депресивні території) регіональної соціально-економічної політики.

Результати проведеного дослідження показали, що протягом 2003–2006 рр. рівень розвитку сільських територій загалом на Львівщині порівняно з 1999–2002 рр. зріс за інтегральною оцінкою в 1,045 разу. Найактивніше зростав цей показник у Мостиському районі. Отримані результати діяльності у цьому районі майже удвічі перевищували аналогічні, що були досягнуті ним у 1999-2002 рр.

Рис. 1. Динаміка кількості сільських населених пунктів (розраховано на основі даних Гуснуло)

Рис. 2. Картограма розподілу районів Львівської області за групами згідно з інтегральною оцінкою розвитку сільських територій, 2006 р

Значно менше зріс рівень забезпеченості у Дрогобицькому та Пустомитівському районах (відповідно в 1,063 та 1,053 разу).

Проведені дослідження показали, що в районах з вищим рівнем інтегральної оцінки розвитку їх сільських територій має місце й інтенсивніший рівень розвитку сільського господарства саме у сільськогосподарських підприємствах, що підтверджує правильність робочої гіпотези про домінуючу роль сільськогосподарських підприємств у розвитку сільських територій.

Одержані результати дають підстави виокремити такі групи природно-аграрних адміністративних районів Львівської області:

- перша група: м'ясо-молочне скотарство, буряківництво з розвинутим зерновим господарством (Бродівський, Буський, Золочівський, Радехівський, Сокальський адміністративні райони);
- друга група: м'ясо-молочне скотарство з розвинутим зерновим господарством (Дрогобицький, Стрийський, Мостиський, Яворівський, Жидачівський, Жовківський, Кам'яно-Бузький адміністративні райони);
- третя група: м'ясо-молочне скотарство з розвинутим буряківництвом (Городоцький, Миколаївський, Перемишлянський, Пустомитівський, Самбірський адміністративні райони);
- четверта група: м'ясне скотарство (Сколівський, Старосамбірський, Турківський адміністративні райони).

Трансформаційні процеси призвели до занепаду земельних (сільськогосподарського призначення) ресурсів. Особливу увагу слід приділити стратегії розвитку тваринництва, зокрема м'ясо-молочного скотарства, тобто збільшити державні програми фінансування сільськогосподарських підприємств – такі як: «Селек-

ція в тваринництві» та «Селекція в рослинництві». Адже галузь тваринництва у процесі трансформації в аграрній сфері зазнала найбільших суспільних втрат. Слід також критично оцінити можливості товарного виробництва сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах, господарствах населення. Виробництво і споживання продукції у названих господарствах, яке переважно не є товарним, може виконувати тільки соціально-економічну функцію демпфера суспільного розвитку.

В умовах економічних трансформацій визначаємо рейтинг адміністративного району і виділяємо райони з високою, середньою та низькою результативністю трансформаційних процесів (табл. 2) та визначаємо місце районів за соціально-економічним розвитком.

За результатами проведеного дослідження, проблемними районами Львівської області є: Сколівський, Старосамбірський і Турківський – це райони гірської зони Львівщини. До групи районів середньої результативності ввійшло 14 адміністративних районів, причому Дрогобицький і Городоцький райони за показником середнього значення інтегрального індексу наближаються до третьої групи – районів високої результативності, до якої ввійшли: Пустомитівський, Сокальський, Стрийський. У цих районах найефективніше проходять трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки і за показниками соціально-економічного розвитку райони займають відповідно місця: Пустомитівський – 1; Сокальський – 2; Стрийський – 3.

Для переходу Дрогобицького району в групу районів високої результативності необхідно підсилити 1-й блок: «Показники виробництва сільськогосподарської продукції». Зокрема, доцільно прийняти комплекс заходів, що сприяють підвищенню урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності сільськогосподарських тварин, тобто збільшити фінансування програми «Фінансова підтримка виробництва продукції тваринництва та рослинництва», що здійснюється через Головне управління агропромислового розвитку у Львівській області, та збільшити компенсацію процентних ставок за короткострокові кредити.

Отже, розвиток сільських територій повинен мати чітко визначену соціально-економічну мету, а сама реформа може бути успішною лише в разі надійної державної підтримки. Реформаційні перетворення сільських територій повинні мати наперед відпрацьовані демографічні, соціально-економічні механізми, а не формуватися на ходу з певним запізненням у часі. Тому ми ще раз хочемо привернути увагу як на місцевому, так і на районному та обласному рівнях до проблем розвитку села і сільськогосподарського виробництва зокрема. Відповідно до «Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року» необхідно грамотно реалізувати аграрну політику [3]. Не можна розв'язувати проблеми аграрної сфери поза соціальними проблемами села. Адже саме Сколівський, Турківський та Старосамбірський райони – райони гірської зони Львівщини характеризуються тотальним занепадом соціальної інфраструктури, відсутністю робочих місць на селі, відсутністю навіть елементарних умов для проживання у більшості сіл. А в Сколівському і Турківському районах немає сільськогосподарських підприємств, коли на сьогоднішній час сільське господарство – основний вид діяльності на селі.

Вважаємо, що складна соціально-економічна ситуація у гірській та передгірській зоні Львівщини зумовлена:

- невідповідністю державних програм реформування економіки сільського господарства;
- недостатнім рівнем державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників;
- відсутністю умов для підвищення рівня продуктивної зайнятості сільського населення;

Таблиця 2

Рейтинг адміністративних районів за результативністю трансформаційних процесів,
Львівська область, 2006 р. *

Групи адміністративних районів	Назва групи	Назви адміністративних районів
I група від 0 до 0,70	Райони низької результативності	Сколівський, Старосамбірський, Турківський
II група від 0,71 до 1,0	Райони середньої результативності	Дрогобицький, Городоцький, Бродівський, Жовківський, Яворівський, Буський, Кам'яно-Бузький, Миколаївський, Жидачівський, Мостиський, Перемишлянський, Самбірський, Золочівський, Радеківський
III група від 1,1 і більше	Райони високої результативності	Пустомитівський, Сокальський, Стрийський

* Власна розробка.

- відсутністю інформаційного забезпечення сільського населення з питань кредитування та інвестування аграрного сектора економіки.

Для повноцінного розвитку сільських територій необхідно насамперед розвивати їх внутрішній потенціал, а саме: підтримувати відродження малого і середнього бізнесу на селі, створювати нові робочі місця, відновлювати соціальну інфраструктуру та привертати увагу інвесторів. Важливе значення слід надати формуванню сприятливого клімату для розвитку підприємств сфери малого бізнесу, фермерських господарств (зокрема тваринницької та рослинницької галузей), розвитку агротуризму, регіонального маркетингу, ринкової інфраструктури в сільській місцевості (сільськогосподарських кооперативів, кредитних спілок тощо).

Досліджуючи сільську місцевість як багатофункціональну соціально-територіальну підсистему суспільства, не слід забувати про створення відповідних умов життя, які в перспективі можна було б наблизити за якістю до міських. Для досягнення цієї стратегічної мети потрібна диверсифікація економічної й соціальної діяльності сільських територій і формування мотиваційного механізму для її розвитку. Диверсифікація як важливий інструмент комплексного розвитку сільських територій є стратегічним напрямом вдосконалення економічної діяльності сільського населення, що поліпшує добробут останнього. Для вирішення багатоаспектних проблем розвитку сільських територій слід покладатися не лише на сільське господарство, а й на інші галузі економіки, що сприятимуть соціально-економічним перетворенням на селі. Дослідження показують, що фермерські господарства поступово диверсифікують свою діяльність, тоді як сільгоспідприємства дедалі більше спеціалізуються на аграрному виробництві. Основними допоміжними видами діяльності в сільській місцевості є надання послуг з помолу зерна, випікання хлібобулочних виробів, надання техніки в оренду. Зокрема, питома вага доходу одержаного від додаткових видів діяльності складає 23% для фермерських господарств і 13% для сільськогосподарських підприємств. Для сільськогосподарських товаровиробників диверсифікація сприяє зменшенню ризику та адаптуванню до зовнішніх умов. Що ж до місцевих органів влади, то вони повинні використовувати диверсифікацію як один із напрямів розвитку сільського господарства та несільськогосподарських видів діяльності. Розвиток несільськогосподарських видів діяльності на селі – це важливе джерело зайнятості і доходів сільського населення, особливо через сезонність сільського господарства

і неможливість забезпечення інтенсивної цілорічної зайнятості сільського населення у сільськогосподарському виробництві.

Кожна стратегія місцевого розвитку завжди є лише окремою концепцією розвитку, яка може дати певне уявлення про майбутнє. Вона спрямована на те, щоб створити диверсифіковану економічну базу, якісні робочі місця для місцевого населення та забезпечити економічну стабільність. Стратегія місцевого розвитку лише вказує на визначену політику органів місцевого самоврядування, де враховуються внутрішні і зовнішні чинники розвитку.

В Європейському Союзі вже декілька років реалізуються програми «Leader 1» і «Leader 2», спрямовані на розвиток сільської місцевості. Новостворена програма «Leader +» продовжує і доповнює розпочаті попередні програми, метою якої є розвиток територіально орієнтованих інтегрованих стратегій розвитку на основі підтримки місцевих товаровиробників, покращення якості життя сільського населення, запровадження інформаційних технологій у сільській місцевості, використання природних і культурних ресурсів, підтримка прозорої і всеохоплюючої комунікаційної роботи, об'єднання в єдину систему всіх територій і задіяного в програмі сільського населення.

Список використаних джерел

1. Прокопишак К.В. Регулювання розвитку соціальної сфери в умовах становлення ринкових відносин: [монографія] / К.В. Прокопишак. – Львів: НВФ «Українські технології», 2002. – 264 с.
2. Сільське господарство Львівщини у 2006 р.: [стат. збірник]. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2007. – 175 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року «Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minagro.gov.ua.

Васьківская Е.В., Сембай И.В. Социально-экономические аспекты развития сельских территорий.

На основе результатов исследования определен рейтинг административных районов и выделены районы с высокой, средней и низкой результативностью по социально-экономическому развитию. Научно обоснована стратегия развития сельских территорий. Для полноценного развития сельских территорий необходимо развивать их внутренний потенциал, поддерживать возрождение малого и среднего бизнеса на селе, создавать новые рабочие места, восстанавливать социальную инфраструктуру.

Ключевые слова: сельские территории, трансформационные процессы, специализация, инвестиционная привлекательность, стратегия развития.

Vaskivska K.V., Sembay I.V. Socio-Economic Aspects of Development of Rural Territories.

On the basis of results of the research the rating of administrative districts have been determined and districts with high, middle and low effectiveness according to socio-economic development have been singled out. Strategy of development of rural territories has been scientifically grounded. For valuable development of rural territories it is necessary to develop its internal potential, support the revival of small and middle business in the village, create new workplaces, renew a social infrastructure.

Key words: agricultural enterprises, transformation processes, specialization, investment attractiveness, strategy of development.

Надійшло 25.11.2008 р.